

א. מסכת ראש חודש או מסכת ראש השנה?

מסכת המיוחדת למועד מסויים, בדין הוא שתעסוק בהלכות ובעניינים המיוחדים לזה היום. ואכן כך מצינו ברוב המסכתות שהוקדשו למועדים שונים: מסכת סוכה כולה בענייני סוכות, יומא – כולה בענייני יוה"כ, וכיוצא בהן מסכתות. מתמיה איפוא לגלות שלא כן הדבר במסכת ראש השנה. מה מצווה מיוחדת לראש השנה – מצוות השופר, שר"ה הוא יום תרועה, והנה רק מיעוטה של המסכת מוקדש לנושא זה, ואף אותו חלק אינו בתחילת המסכת אלא בחלקה השני, המסיים. המסכת מחזיקה ארבעה פרקים. ענייני השופר מתחילים רק במשנה השנייה בפרק השלישי. כלומר בחלקה השני של המסכת. ואף בזה החלק לא מוקדשות כל המשניות לענייני היום, אלא פונים בהם על דרך האסוציאציה המקובלת במשניות לעניינים אחרים. כך משנה ד' רובה של משנה ח' בפרק השלישי, ומשנה ב' ברביעי אינן עוסקות כלל בשופר של ראש השנה.

אמנם, שתי המשניות הראשונות במסכת מדברות גם בעניין ר"ה, אבל משם ואילך עוסק הפרק הראשון וכל הפרק השני בענייני קידוש החודש והלכותיו, עוד משנה אחת בנושא קידוש החודש מצוייה בהמשך המסכת.

נמצאת מחצית המסכת עוסקת בעניין אחר לגמרי. כמעט שניתן לומר ששתי מסכתות הן: מסכת ראש השנה ומסכת ראש חודש שנזדמנו יחד ושובצו במסכת אחת.

אם גם ניתן להבין תופעה מעין זו כביטוי למגמה של כינוס – שאם נפריד יהיו בידינו שתי מסכתות קטנות שלא תחזקנה כל אחת אלא שני פרקים, ו"אידי דזוטר מירכס" – הרי עדיין קשה מדוע נדחקו ענייני ראש השנה לחצייה השני של המסכת ואת החצי הראשון הקדשו לעניין קידוש חודשים.

מדוע קדמה במידה ידועה "מסכת ראש חודש" ל"מסכת ראש השנה"?

ב. עדות החודש וקידושו ממצוות היום בראש השנה

מסתבר שאי אפשר לדבר בענייני ר"ה בלא להזדקק לקידוש החודש. שאם גם שאר המועדים תלויים בקביעות החודש, הרי ר"ה תלוי בו ביותר. בשאר המועדים אפשר לידע אימתי יחולו כמה ימים קודם המועד. לא כן ראש השנה. מועדו תלוי כל כולו בעידי החודש וקידוש בי"ד, ובתחילתו של יום עדיין אין ברור הדבר אם ייקבע היום יום ר"ה, אם לאו. יתרה מזו:

מה עשו יהודים ביום ר"ה? ברי לנו – עסקו הם במצוות היום: תקיעות וברכות. אבל במה עסקו בליל ראש השנה? ניתן לשער שהיו יוצאים החוצה לראות במולד הלבנה כדי לידע אם אכן הלילה ליל ר"ה הוא.

נמצא אף עדות החודש וקידושו הם ממצוות היום של ר"ה, ולא עוד, אלא שעניינה של עדות החודש – אף שבפועל אינה נעשית אלא ביום – מתחיל כבר בלילה, שבלילה עניינה של עדים פוטנציאליים בולשות אחר חידושה של לבנה, ומסתבר שכבר בלילה שמים הם פעמיהם לעבר בי"ד הגדול בירושלים שלא להחמיץ עדותם.

כיוון שכך, יפה להקדים את שעניינו מתחיל בלילה למצוות היום שהיא ביום דווקא. הרמיזה הברורה ביותר ללילה של ר"ה היא במשנה בתחילת פ"ג. לפי זה סידורה של המשנה סידור כרונולוגי הוא כדרך שמצינו במסכתות רבות.

שתי המשניות הראשונות שבמסכת מהוות פתיחה כללית לעצם מושג ראש השנה, ולהיבט האחר של ראש השנה כיום הדין. ואפשר שכל אחת מהן פותחת חלק אחר של המסכת. המשנה הראשונה בה נזכרים ארבעה ראשי חדשים (ניסן, אלול, תשרי ושבט) שהם גם ארבעה ראשי שנים, היא פתיחה לחלק המדבר על ראשי חדשים וקביעתם, ואילו המשנה השנייה שעניינה מועדי הדין בשנה, היא פתיחה להלכות שופר שהרי תרועת השופר באה, בין השאר, גם להחריד ולעורר את האדם לקראת הדין.

ג. "אשר תקראו אתם"

נראה שיש בדיון על קביעת החודש גם מסר מיוחד לראש השנה. עצם העובדה שראשי חודשים נקבעים על ידי בית דין של מטה, וכל קביעותיהם של המועדים בזה הם תלויים, הרי היא מלמדת על כוחם של דרי מטה לעצב ולקבוע.

אבל לגבי יום ראש השנה, שהוא יום מרכזי במערכת היחסים שבין הבורא לברואיו, הרי זה מדהים: הנה הכל מוכן להמלכת מלכו של עולם ולמשפט שהוא עתיד לערוך לכל באי עולם, אבל הכל ממתניים ל... בואם של שנים מישראל שיעידו שראו לבנה בחידושה, עדות שעל פיה יקדשו בי"ד את החודש ויאשרו את הכינוס השמימי, כינוס של מלכות ומשפט! בצורה ציורית מצוי הדבר בירושלמי (פ"ו ה"ג):

איזו אומה כאומה הזאת? בנוהג שבעולם: השלטון אומר הדין היום והלסטים אומר למחר – למי שומעין, לא לשלטון? אבל הקב"ה אינו כן. אמרו בי"ד היום ר"ה, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העמידו בימה, יעמדו סניגורין, יעמדו קטיגורין, שאמרו בניי היום ראש השנה. נמלכו בי"ד לעברה למחר, הקב"ה אומר למלאכי השרת: העבירו בימה, יעברו קטיגורין, יעברו סניגורין שנמלכו בי"ד לעברה למחר. מאי טעמא? 'כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב' – אם אינו חוק לישראל כביכול אינו משפט לאלהי יעקב.

ואם כל כך גדול כוחם של דרי מטה עד שביכולתם לקבוע מועד המשפט וההמלכה של מעלה, וודאי שיש בכוחם להשפיע על נפשם שלהם. והרי זה המפתח לעולם התשובה: האמונה ביכולתו של האדם לשנות, לעצב ולקבוע. בזה המסר נכנסים לשנה החדשה וליום ראש השנה שהוא הראשון לעשרת ימי תשובה.

ואף זאת: חידושה של הלבנה אות יש בו לאפשרות החידוש והשינוי בבריאה, ואף זה יסוד עליו נבנה בניין התשובה – האמונה והוודאות הפנימית באפשרות השינוי. כדרך שהלבנה נעה כל הזמן ומשתנה תדיר, כך נעים חיוו של האדם במסלול של שינוי מתמיד, ובידו להפנות השינוי לאפיקים חיוביים.

[הרב יהודה שביב, "מסכת ראש השנה – בעיות ופתרונות", בתוך: נטועים א, עמ' 13-11]